

Bezdán Györgyi

ETNIKAI ELLENTÉTEK ÉS HATÁRVITÁK A POSZTSZOVJET KÖZÉP-ÁZSIÁBAN

Rezümé:

A tanulmány az instabil közép-ázsiai régiót fenyegető biztonságpolitikai kockázatok két összetevőjét vizsgálja történeti kontextusba állítva. A három nagyhatalom – Oroszország, az USA és Kína – erőterében egyensúlyozó államok számára a múltból örökölt ellentétek és egymással ellentétes érdekek lehetetlenné teszik az integrációt, ami pedig elengedhetetlenül szükséges lenne felemelkedésükhöz.

Kulcsszavak:

a közép-ázsiai régió, etnikai konfliktusok, határviták, biztonsági kockázatok

Bezdán, Györgyi

ETHNIC CONFLICTS AND BORDER DISPUTES IN THE POST-SOVIET CENTRAL ASIA

Abstract:

The study examines two of the main elements of the security risks that threaten the unstable Central Asian region, in a historical context. For the countries balancing within the field of force of the three super-powers – Russia, the United States and China – their conflicts inherited from the past and their opposing interests make integration impossible, although it would be evitable for their development.

Key words:

the unstable Central Asian region, ethnic conflicts, border disputes, the security risks

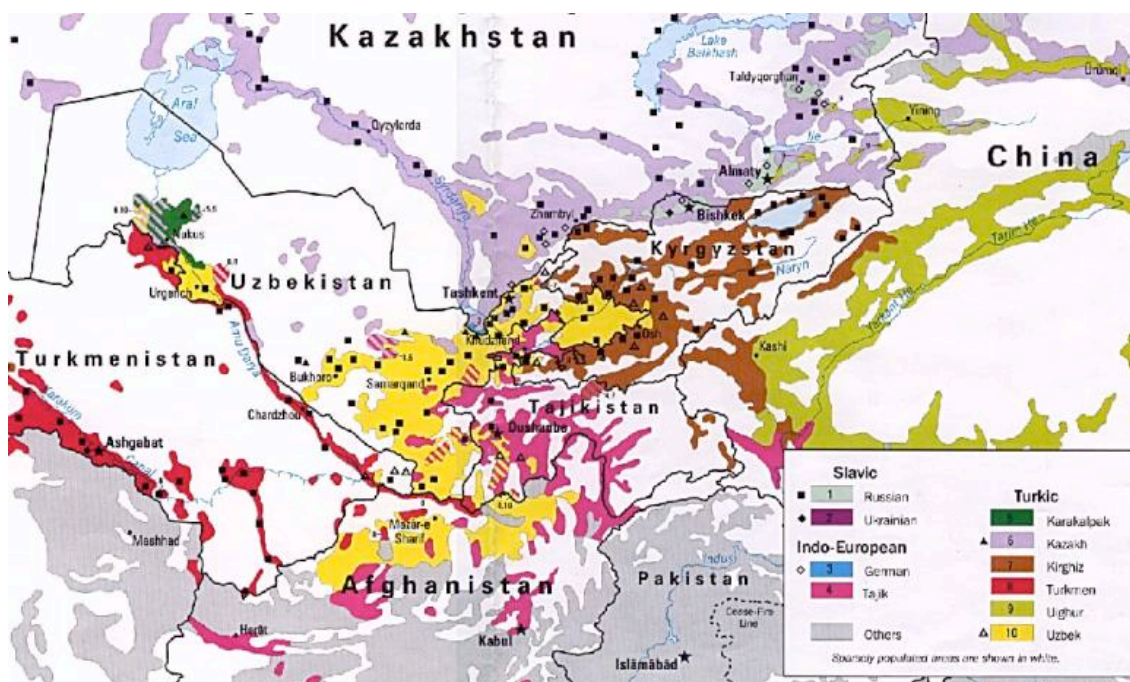
A posztszovjet Közép-Ázsia fogalmába öt állam tartozik: Kazahsztán, Kirgizisztán, Üzbegisztán, Türkmenisztán, Tádzsikisztán, melyek mindegyike a Szovjetunió 1991-ben történt felbomlását követően vált önállóvá.

A régiót lakó etnikumok közötti feszültségeknek ősi gyökerei vannak. A térség őslakói az iráni népcsoportba tartozó tádzsikok voltak, akik letelepedett életmódot folytattak. A török népek a 10. században érkeztek ide. Egy részük városlakóvá, kereskedővé vált, (a mai üzbégek ősei), más részük megőrizte nomád pásztorkodó életformáját (a mai kazahok, kirgizek, karakalpakok ősei). A türkmének félnomád életmódot folytattak. A tádzsikok a török népekénél ősbibbnek és értékesebbnek tartják saját kultúrájukat, ezért hagyományosan lenézik a primitívebbnek tartott török népeket,¹ azaz a régió összes mai nemzetét. A tádzsikokat és üzbégeket – akiket hasonló, városlakó életformájuk miatt sokáig közös szóval „szártoknak” neveztek – a rivalizálás jellemzi, míg az üzbégek lenézik saját rokonaikat, a nomád pásztorkodó múltú török népeket. A ma megnyilvánuló etnikai jellegű feszültségeknek és konfliktusoknak azonban ezeken kívül számos egyéb, gazdasági és szociális összetevője is van.

¹ Irán és Turán harcának mítosza ősi eredetű.

Közép-Ázsia politikai térképe

Közép-Ázsia etnikai térképe

A cári Oroszország a 18. századtól kezdve hódította meg a közép-ázsiai területeket, majd a 19. század végén angol-orosz egyezmény jelölte ki a két nagyhatalom érdekszférájának határát (Afganisztán északi határait). Az 1910-es és a '30-as évek között Közép-Ázsiában a cári hadseregbe történő kötelező sorozás, majd a szovjethatalom ellen kitört felkelések egész sorozatát verték le.

A 20. század elején az akkor Turkesztánnak nevezett Közép-Ázsiában nem léteztek még nemzetállamok. Azokat a Szovjetunió hozta létre 1924 és 1936 között,

felgyorsítva a helyi lakosság etnikumokra való elkülönülését, és azok nemzetté válásának folyamatát. A lakosság identitását ebben az időszakban a nyelv(járás), az életforma, a területhez, a nemzetséghez (törzshöz, klánhoz) tartozás, és a vallás határozta meg. Ideológiájukra leginkább a 19. század második felében népszerűvé vált pántürkizmus volt jellemző.

A szovjet Közép-Ázsia 1922-es politikai állapotának térképe.
A korábbi kánságok helyén jöttek létre a népi szovjetköztársaságok

A '20-as években orosz irányítással elkülönítették a helyi nyelveket, kidolgozták ezek nyelvтанát, rögzítették az egyes népek addig bizonytalan megnevezését.² Ehhez alkalmanként feledésbe merült történelmi neveket vettek elő, mint például az üzbégek vagy az ujugurok esetében. Ekkor jött létre a kazah, a kirgiz és a karakalpak irodalmi nyelv és írásbeliség. A közoktatás bevezetésével mindezt széles körben ismertté tették, és a különálló nyelvek a kibontakozó nemzettudat alapköveivé váltak. A Szovjetunió az „új népek inkubátora” lett.

A '20-as, '30-as években a „meggyökeresítés” (korenyizácija) központi politikai irányvonala azt a célt tűzte ki, hogy a nem oroszajkú népek saját kultúráinak támogatásán keresztül kell megszilárdítani az új társadalmi rendet a tagköztársaságokban, ehhez felkarolta a helyi nacionalizmusok fejlődését. A szovjethatalom könnyebben tudta kezelni az oroszok számára idegen nyelvű, idegen vallású (muszlim) közép-ázsiai népeket, miután bizonyos jegyek alapján felosztotta őket. Ezzel egyúttal elejét lehetett venni a szovjethatalom számára potenciálisan veszélyt rejtő, másfajta integrációt szorgalmazó pánturkesztáni eszmék terjedésének is.

Kazahsztánban, Türkmenisztánban és Üzbegisztánban minden kétséget kizáróan sikerült életképes, koherens nemzetállamokat létrehozni. Ugyanez azonban nem mondható el Kirgizisztánról és Tádzsikisztánról, ahol a kezdetektől napjainkig húzóó alapvető strukturális problémák kérdőjelezik meg az államok integritását és működőképességét.

² A kazahokat például eleinte még kara-kirgizeknek nevezték az oroszok. Esetenként pejoratív elnevezés, máskor csak az életmódra utaló kifejezés volt használatban.

A közép-ázsiai államhatárok problémája

Közép-Ázsia földrajzilag igen tagolt, nagy részét sivatagok, illetve magashegységek foglalják el. Évszázadokon keresztül az itt élő népcsoportok területhasználata igen plasztikus volt: a nomád pásztorok több száz kilométert vándoroltak a mai Kazahsztán füves sztyeppéin, a mai Kirgizisztán hegyeiben pedig a magasan fekvő nyári és az alacsonyabban fekvő téli szállások között szezonálisan változtatták helyüket a pásztorkodó nagycsaládok. Állandó települések létrehozására csak a folyóparti oázistelepüléseken volt lehetőség, itt rendkívül vegyes, keveredett népesség élt. A lakatlan és hasznosíthatatlan területek felosztásával nem foglalkoztak, és nem is jelöltek ki határokat.

Az 1924-36 közötti időszakban a Szovjetunió definiálta a térség államait és – a központilag meghatározott politikai és gazdasági érdekeknek megfelelően – kijelölte az új államhatárokat, miközben nem fordított különösebb figyelmet a régió etnikai viszonyaira. A határoknak a Szovjetunió idejében még kevés jelentősége volt, annál több problémát okoznak azonban a köztársaságok függetlenségének kikiáltása (1991) óta. A régió országai közül először Kazahsztánnak, majd a 2000-es évek elejére Türkmenisztánnak is sikerült megnyugtatóan elrendeznie a szomszédjaival folytatott határvitáit. A többi relációban azonban nagyon sok ma is eldöntetlen kérdés van.

A határok nehezen haladó határ-megállapítási (delimitációs) tárgyalásai során számtalan jogi vitában kell a feleknek egyezsége jutniuk. Üzbegisztán számára a Szovjetunió 1924 és 1927 között született telekkönyveinek adatai az előnyösebbek, míg Kirgizisztán számára az 1955-ös állapot a kedvezőbb. A kirgizek nehezményezik, hogy az üzbég bizottságokkal nehéz tárgyalni, mert náluk minden kérdésben a központ döntésére kell várni, ezért a tárgyalások lassan haladnak.

Tádzsikisztán és Kirgizisztán 970 kilométer hosszú határának delimitációjáról is folyamatosan zajlanak a tárgyalások, de 450 kilométernyi szakaszt illetően még nincs megállapodás. Ezekon a határokon rendszeresen kerül sor incidensekre a lakosok között. Tádzsikisztán az elfogadható viszony fenntartásában érdekelt Kirgizisztánnal, mert – mivel Üzbegisztán rendszeresen blokkolja szállítási útvonalaait – Kirgizisztán felé kénytelen szállítási folyosókról gondoskodni.

A térség puszkaporos hordója: a Fergána-medence

A Fergána-medencét Közép-Ázsia puszkaporos hordójának nevezik, mivel itt sűrűsödnek a térség országainak feszültségei. Ezek esetleges robbanása egyszerre három országra gyűrűzhet tovább.

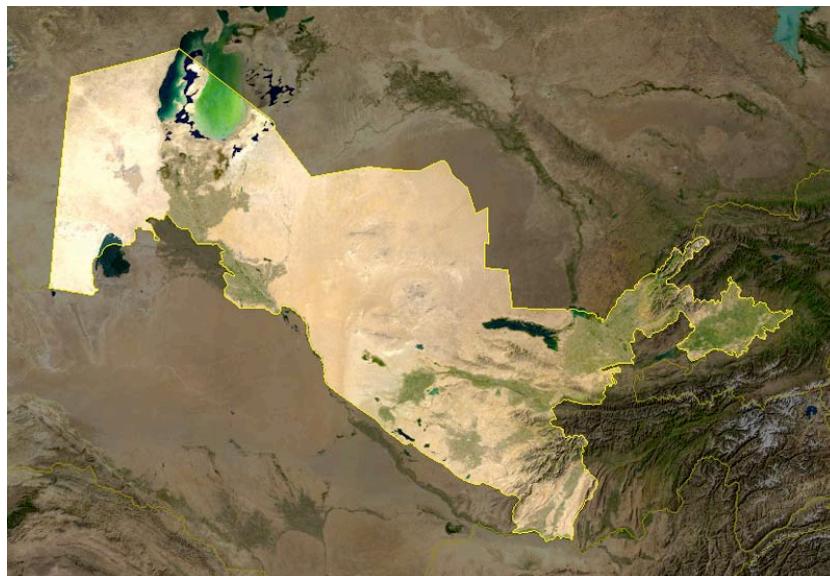
A Fergána-medence a mezőgazdasági művelés számára rendkívül kedvező adottságokkal rendelkezik, ezért itt évszázadok óta nagy a népsűrűség. A terület etnikailag igen színes képet mutat. Az egykor a Kokandi Kánság területét képező termékeny völgyön ma három állam osztozik: Üzbegisztán, Kirgizisztán és Tádzsikisztán. A határ vonalvezetése hektikus, sokszor logikátlan, bizonyos szakaszai vitatottak, kijelöletlenek, más szakaszai a zsúfolt települések egyik vagy másik utcáján húzódnak.

Üzbegisztán szögesdróttal védi a határait, pedig a határok pontos nyomvonalát illetően egyelőre nem állnak rendelkezésre egységesen elfogadott

dokumentumok, az egyeztetések zajlanak. A határátkelők gyakori lezárásai elvágják a régió közlekedési, kereskedelmi, infrastrukturális útvonalait és lehetetlenné teszik a térség fejlődését, illetve normális működését. A szigorúan őrzött átkelőhelyek mellett ugyanakkor gyakran átjárható zöldhatár szakaszok vannak, amin keresztül akadálytalanul folyhat a csempészet, és átszivároghatnak terrorista elemek is.

A Fergána-medence hegy- és vízrajza

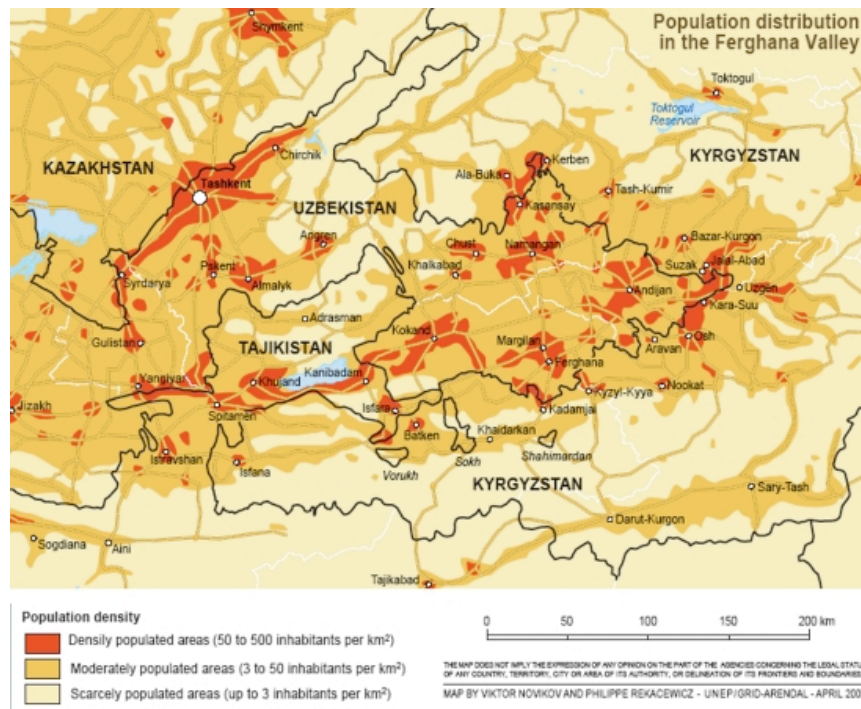

A Fergana-medence zöld foltja a sivatag szomszédságában

Kirgiz-üzbég konfliktusok

Kirgizisztánt 1936-ban hozták létre a korábban Oroszországon belül kezelt Kirgiz Autonóm Körzet utódjaként. Ekkoriban lakossága csak 1 millió fő körül volt. Alekszandr Knyazjev, Közép-Ázsia szakértő politológus így fogalmaz: „A Kirgiz

SZSZK területét tekintve teljes mértékben mesterséges, kitalált jelenség, amelyet minden gazdasági, kommunikációs és etnokulturális alap nélkül hoztak létre.”³

A Fergána-medence népsűrűsége

Kirgizisztán esetében ma sem beszélhetünk kialakult, egységes nemzettudatról, mert a klánhoz és nemzetséghez tartozás kötelékei ma is dominálnak. Ennek következtében a társadalom rendkívül széttagolt, az északi klánok szemben állnak a déli klánokkal, az ország folyamatosan belpolitikai kríziseket él át. Kirgizisztán megteremtésekor megkapta Fergána-medence három nagy, üzbégek lakta városát: Ost, Uzgent és Dzsasal-Abadot, mivel ezek nélkül az újonnan létrehozott kirgiz államnak egyáltalán nem lettek volna városai. Az üzbég etnikummal való együttélés azonban súlyos konfliktusokkal terhelt.

A kereskedő, vállalkozó vagy életteremtőlajdonos üzbégek magasabb életszínvonalat tudtak teremteni maguknak, mint az állattartó, majd később gyári munkás vagy kolhoztag kirgizek. A szovjet ipar összeomlását és a kolhozok megszűnését követően a kirgizek az üzbégek alkalmazottai lettek, ami tovább növelte a köztük lévő anyagi különbségeket. A kirgizeknek megváltozott életformájuk miatt igényük lett a földtulajdonra, azonban hagyományosan csak az üzbégek rendelkeztek ezzel.

Az üzbégek aránya Kirgizisztán déli részén 30% körüli volt a '90-es években, ugyanakkor az államigazgatásban, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban csak elenyésző számban töltötték be pozíciókat. Kisebbségi és anyanyelvi jogaik érvényesítésére való igény hangoztatása szeparatista törekvéssel egészült ki a nyolcvanas évek végétől. 1990 júniusában ezek a feszültségek súlyos etnikai

³ Alekszandr Knyazjev: Vektori i paradigmi kirgizszkoj nyezaviszimosztyi. Biskek, 2012

zavargások kirobbanásához vezettek Os és Uzgen térségében. Az összetűzéseknek mintegy ezer halottja volt.

Húsz évvel később, 2010 júniusában hasonló véres események történtek ugyanott. Ez az ellentét mintegy ötszáz halálos áldozattal és mérhetetlen vagyoni károkkal járt. A kölcsönös gyanakvás légkörében feltehetően provokáció robbantotta ki a konfliktust. A történetek kivizsgálására több bizottság is alakult, melyek némileg eltérő eredményre jutottak. Tény, hogy az áldozatok döntő többsége üzbég nemzetiségű volt, és hogy a pogromokat a kirgiz rendőrség nem próbálta megakadályozni, a katonaság pedig fegyvereit és harci járműveit több esetben átengedte a gyilkoló, fosztogató kirgiz bandáknak. Ez az etnikai konfliktus a Bakijev elnök néhány hónappal korábban történt elűzése után keletkezett hatalmi vákuum idején tört ki. Feltevések szerint a déli országrészben továbbra is domináló Bakijev-klán a szituáció destabilizálása révén kísérelte meg pozícióinak helyreállítását. Kirgizisztán ideiglenes kormányának egy-két héten belül sikerült normalizálni a helyzetet, amihez nagyban hozzájárult az, hogy Üzbegisztán a legkritikusabb napokban megnyitotta határait a menekültek százezer fős tömege előtt, azonban katonailag nem avatkozott be az eseményekbe. Ezzel sikerült elejét venni a konfliktus eszkalálódásának.

A fentiekhez hasonló etnikai konfliktusok kitörésének esélye továbbra is nagy, mivel a mögötte meghúzódó okokat nem sikerült megszüntetni. A Fergána-medence eltartó képessége korlátozott. Az üzbégek népességnövekedése magasabb, mint a kirgizeké, ezért a lakosságbeli arányuk nőni fog. A kirgiz állam nacionalista politikát folytat, legnagyobb nemzeti kisebbségének jogai továbbra sem érvényesülnek, érdekképviselőjük minimális. A 2010-es eseményekkel kapcsolatban nagyrészt üzbég nemzetiségű személyeket ítélték el, a velük való bánásmód miatt az emberi jogi szervezetek folyamatosan tiltakoznak.

Üzbegisztán a közép-ázsiai térség messze legnépesebb állama,⁴ és a vele szomszédos államokban is több millió üzbég él. Az üzbégek más etnikummal való összeütközései potenciálisan az egész régiót lángba boríthatják. Üzbegisztán a közép-ázsiai térség fő stabilizáló tényezője kíván lenni, ezért a határain túli üzbégek sorsa iránt meglehetősen közömbös. Hadserege a térségben a legütőképesebb, titkosszolgálatja rendkívül erős, az állam jól szervezett, autoriter elnöki rendszerű.

Üzbég-tádzsik konfliktusok

Üzbegisztánt a Szovjetunió 1924-ben hozta létre több korábbi közigazgatási egység összevonásával. 1929-ig a területéhez tartozott a mai Tádzsikisztán is, majd miután ezt leválasztották, 1936-ban „kárpoztásul” megkapta Karakalpak Autonóm Köztársaságot. (Bár a karakalpakok közelebbi rokonságban vannak kazahokkal.)

Az országhatárok kijelölésének legnagyobb nyertese Üzbegisztán lett, legnagyobb vesztese pedig Tádzsikisztán, ugyanis Moszkva nem akarta, hogy erős állama legyen az iszlám fundamentalizmusra hajló, és ezért a perifériákon kockázatot jelentő tádzsikoknak. Ennek a politikának a következtében tádzsik alapítású és tádzsik többségű történelmi városok (Buhara és Szamarkand), s velük 1 millió tádzsik etnikumú lakos is Üzbegisztánhoz került. Ma másfélmillió tádzsik él Üzbegisztánban, illetve ugyanennyi üzbég Tádzsikisztánban. Köztük nincs súlyos etnikai ellentét. A konfliktust inkább a két államelnök, Karimov és Rahmon személyes rossz viszonya táplálja.

⁴ A közép-ázsiai országok 2012-es becsült népességi adatai a következők: Üzbegisztán: 28,4 millió; Kazahsztán: 17, 5 millió; Tádzsikisztán: 7,8 millió; Kirgizisztán: 5,5 millió; Türkmenisztán: 5 millió. (Forrás: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/index.html>)

Tádzsikisztán az üzbég kultúrájú történelmi városokért cserébe megkapta a fergána-medencei Szogd megyét, és ott Hudzsand városát. Szogd megye Tádzsikisztán területének egy természetellenes, furcsa nyúlványát alkotja, amely csak egyetlen, szűk „földnyelven” közelíthető meg. Télen, amikor elzárja a hegyi utat a hó, akkor csak Üzbegisztán területén keresztül lehet eljutni ide. Üzbegisztán politikai nyomásgyakorlás gyanánt rendszeresen lezárja határátkelőit, hogy elvágja a külvilágtól a tádzsik várost.

Hudzsand térsége az elszigeteltség miatt rendkívül szegény, a demográfiai robbanás miatt kevés a föld, nagyon magas a munkanélküliség. A térséget a radikális iszlám melegágyaként tartják számon. Mivel a lakosság etnikailag rendkívül vegyes, fennáll az etnikai konfliktusok kirobbanásának veszélye.

Üzbegisztán nagy erővel igyekszik távol tartani a Karimov-rezsim fő ellenségének számító Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (IMU) nevű szélsőséges szervezet harcosait, és minden, esetlegesen külföldről beszivárgó felforgató elemet, ezért a határőrizetet nagyon komolyan veszik. Üzbegisztán rendszeresen lezárja határátkelőit, mihelyst fenyegetve érzi belső biztonságát. Mivel a határ teljes hosszának védelme megoldhatatlan, Üzbegisztán a tádzsik-üzbég határt hosszú szakaszon aláaknáztatta. De mivel a határ egyes szakaszai vitatottak és kijelöletlenek, itt az aknák rendszeresen szednek áldozatokat a civil lakosság köréből.

Tádzsikisztán földrajzi helyzetéből adódóan ki van szolgáltatva Üzbegisztánnak, mert azon keresztül jön be az országba a gázvezeték, a villanyáram, és a vasút nyomvonala is. Ezért Üzbegisztán a szállítási útvonalak blokkolásával súlyos anyagi károkat okozhat Tádzsikisztánnak. Ezzel az eszközzel rendszeresen él is, így próbálja hátráltatni a monumentális tádzsikisztáni Roghun vízerőmű felépítését, amelynek üzembe helyezésében erősen ellenérdekel.⁵ A két ország elmérgesedett viszonya csak azért nem alakul katonai konfliktussá, mert Üzbegisztánnak van elegendő nem katonai eszköze Tádzsikisztánnal szemben.

Az enklávék körüli viták

A Fergána-medencében található néhány enklávé, melyek körül igen sok a bizonytalanság és a feszültség. Kirgizisztán területén két üzbég enklávé van. Szoh területe kb. 300 km², népessége kb. 50 ezer tádzsik (!) nemzetiségű személy. Sakimardan területe 90 km², lakossága kb. 5 ezer fő üzbég nemzetiségű személy. Üzbegisztánban van egy párszáz fős kirgiz enklávé: Barak. Voruk Kirgizisztán területén lévő tádzsik enklávé, melynek területe 100 km², lakossága 30 ezer fő körüli.

Az enklávék és az anyaországok infrastrukturális kapcsolatai nehézkesek, a közlekedést és kapcsolattartást a határok gyakori lezárása és a többségi etnikum akciói gyakran akadályozzák. Gyakoriak a helyi nézeteltérések a legelők és a vizek használatával kapcsolatban.

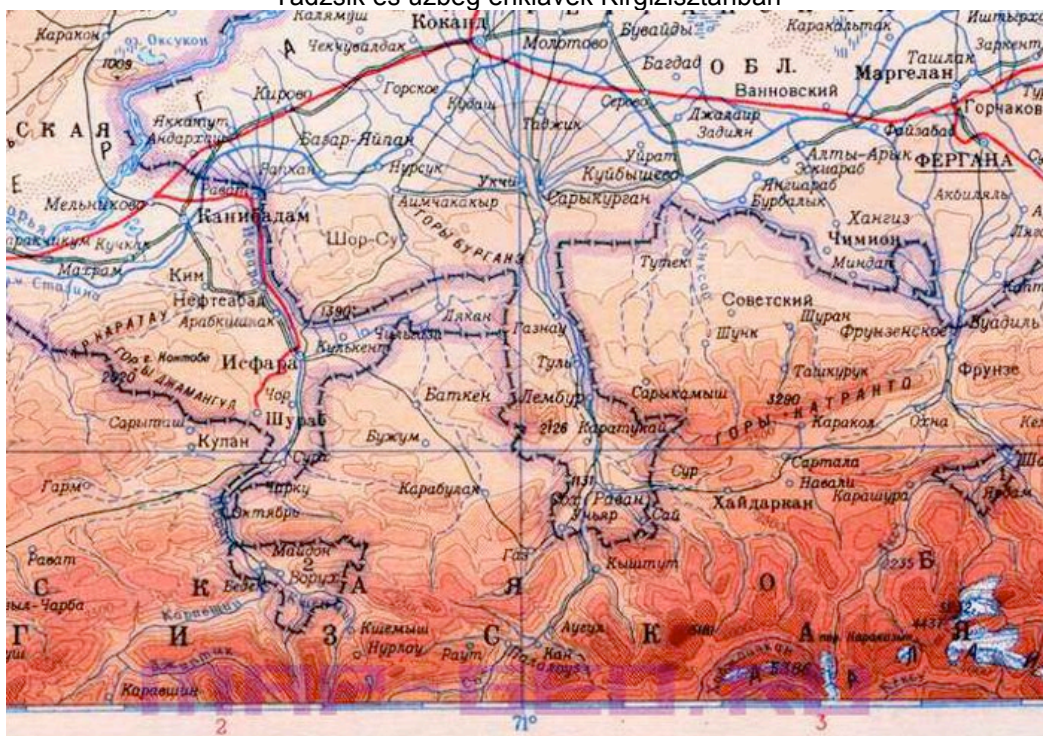
Egy anekdota szerint Szoh enklávé 1955-ben úgy keletkezett, hogy kártyán nyerte a területet egy üzbég politikai vezető a kirgiz kollégájától. 1991 óta az oda vezető közút is üzbég terület. 1999-től, mikor a szélsőséges IMU tagjai Kirgizisztán felől behatoltak Üzbegisztánba, Karimov haderőt is kezdett ott állomásoztatni. (Annak ellenére, hogy a nemzetközi egyezmények ezt tiltják.) Ezen kívül aláaknáztatta Szoh környékét, ami utóbb sok áldozatot szedett a civil lakosság köréből. 2001 januárjában Taskent beszüntette a Kirgizisztánba történő gázszállítást, és olyan hírek kaptak lábra, hogy csak akkor kapcsolja vissza, ha megkapnak 20 km² területet a

⁵ Üzbegisztán azt kifogásolja, hogy a Roghun által visszatartott vízmennyiség miatt lecsökkenne az Amu-darja vízhozama, és ez ellehetetlenítené az üzbég mezőgazdaság húzóágazatát, a gyapottermesztést.

Szohba vezető út két oldalán. Taskent ezt hivatalosan cáfolta, de valóban felújította az ezzel kapcsolatos tárgyalásokat.

A kirgiz-üzbec határ egy szakasza.
Tádzsik és üzbec enklávék Kirgizisztánban

Ugyanaz a terület egy régi szovjet térképen

Szoh környékén legutóbb 2013 januárjában izzottak fel az indulatok, amikor a kirgizek villanypásztor akartak kifizéteni, hogy az enklávélakóinak legelő állatait a kirgiz földről visszatartsák. A lakosok haragját állítólag az váltotta ki, hogy a tartóoszlopokat tévedésből az út Üzbegisztánhoz tartozó oldalán kezdték felállítani. A feldühödött tömeg kezéből csak a határőrség levegőbe leadott figyelmeztető lövései mentették meg a helyszínre érkezett kirgiz rendőrfőnököt. Az enklávélakói huszonöt, régebben felállított oszlopot is kidöntöttek, és negyven túszt szedtek a szomszéd

kirgiz falvak lakosai közül. A határátkelőhelyeket a rendkívüli helyzet miatt lezárták, és ez gyakorlatilag elzárta a külvilágtól a másik üzbég enklávét: Sakimardant, melynek lakosai munkába járáshoz naponta át kell, hogy lépjenek az országhatárt.

Hasonló jellegű, erőszakba torkolló határviták, illetve a megélhetés nehézségeivel összefüggésben hozható etnikai színezetű konfliktusok bármikor elképzelhetők bármelyik enklávé környékén, és ez mint szikra, detonátora lehet egy, a Fergána-medence egészére kiterjedő erőszakhullámnak.

A területcsere többször felmerült már az enklávékkel kapcsolatban. Üzbegisztánnak azonban nem érdeke ennek megvalósítása, mert ez precedenst teremthetne Tádzsikisztánnak, hogy a történelmileg a tádzsik kultúrához tartozó városokat, Szamarkandot és Buharát követelhesse.

Biztonságpolitikai kihívások

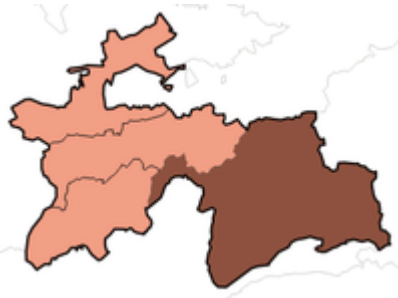
Közép-Ázsiát biztonságpolitikailag rendkívül érzékeny régióvá teszik a szűkös erőforrások (termőföld, energia, víz) fölötti államközi viták, a nemzetiségi ellentétek, az iszlám szélsőségeség és a terrorizmus veszélye, a szervezett bűnözés jelenléte. A térség egyedüli megbízhatóan stabil állama a gazdaságilag prosperáló, sokvektorú külpolitikát folytató, az érdekcsoportok közötti egyensúlyozásra épülő belpolitikát, és kiegyensúlyozott nemzetiségi politikát követő Kazahsztán. Üzbegisztán és Türkmenisztán rendkívül zárt, mindkét állam stabilitását az elnyomó, autoriter rendszerű rezsim tartja fenn. Kirgizisztán és Tádzsikisztán a szegénysége és belső ellentmondásai miatt bármikor tűzfészekké válhat.

Tádzsikisztán különböző régiói gyakorlatilag nem alkotnak szerves egységet, egy-egy körzetében időről időre kiújulnak a központtól való szeparálódási törekvések. Az 1992–97 közötti polgárháborúban szembenálló felek között ma csak a felszínen van béke. A lakosság nagy része él a szegénységküszöb alatt, Rahmon elnök rokonsága törvénybe ütköző eszközöket felhasználva gyakorolja hatalmát, az államszervezetet áthatja a korrupció. A lakosságot a radikalizálódástól egyelőre a közelmúltban lezajlott véres polgárháború szörnyű emlékei tartják vissza.

A Tádzsikisztánon belüli Hegyi-Badagsan Autonóm Régió lakosai nem tádzsikok, hanem vegyes pamíri népek, akiknek mind pamíri nyelvjárásai, mind iszmaelita vallása⁶ eltér a szunnita tádzsikokétól. A terület 1992-ben kikiáltotta a Tádzsikisztántól való függetlenséget, ez azonban nem valósulhatott meg. Legutóbb 2012 augusztusában került sor az autonóm régió és a központi vezetés összetűzésére, amikor egy tábornok ellen elkövetett merénylet miatt a tádzsik hadsereg offenzívát indított a terroristának tekintett helyi csoportok ellen. A merénylet ürügyként szolgált a tádzsik vezetés régóta tervezett beavatkozásához, amellyel a helyi hadurak kiskirálykodását akarta letörni.

Tádzsikisztán, Üzbegisztán és Türkmenisztán dél felől Afganisztánnal határos. A Pandzs és az Amu-darja folyók ugyan kijelölik a határt, de ezek etnikai határvonalat nem képeznek, mivel Afganisztán északi részén is üzbég és tádzsik etnikum él. (Afganisztán lakosságának 27%-a tádzsik, 6%-a üzbég.)

6 A síita vallásból a 9. században vált ki az iszmaelita ág. Onnan kapták nevüket, hogy az imám halála után fiát, Iszmaelt akarták megtenni utódjául. Mai lelki vezetőjük, IV. Aga Khán is Iszmael leszármazottja. (Forrás: <http://new-tajikistan.narod.ru/badakhshan/Badakhshan.htm>)

A tádzsikisztáni Hegyi-Badagsan Autonóm Régió (sötétbarna).

A szovjet hadsereg 1979-ben Afganisztánban közép-ázsiai katonákat vetett be, akik számára sorsfordító felismerés volt, hogy saját fajtájukkal kerültek szembe. Ezért az 1980-as években az etnikai öntudatosodási folyamatok katalizátora lett az afganisztáni háború. Közép-ázsiai származású harcosok azóta is folyamatosan csatlakoznak a szélsőséges mozgalmakhoz Afganisztánban, és az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (IMU), illetve a szintén közép-ázsiai érdekeltségű Iszlám Dzsihad Unió (IDU) fegyveresei a tálibokkal együtt harcolnak. Az IMU és az IDU deklarált célja a közép-ázsiai, általuk „szélsőségesen világinak” nevezett rezsimek megdöntése. Igaz, erejükről, ütőképességükről megoszlanak a vélemények. (A 2010-es kirgizisztáni pogromok kapcsán az általában vallásos üzbégek közül sokan reménykedtek benne, hogy az IMU/IDU bosszút áll értük a kirgizeken, azonban ez hiú ábránd maradt. Feltehető, hogy a szélsőséges szervezeteknek nem állnak rendelkezésére ehhez szükséges anyagi és humán erőforrások.)

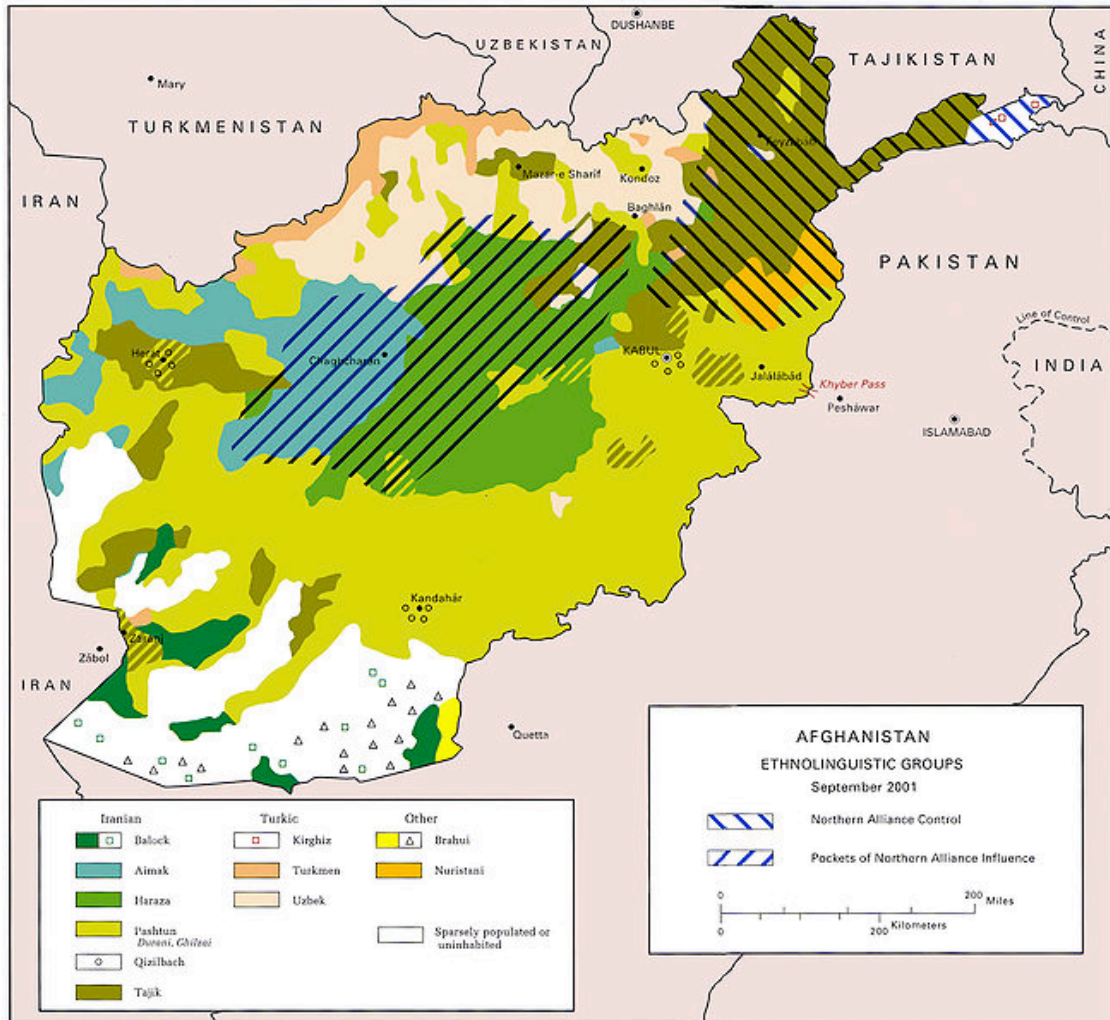
A tálibok által ellenőrzött észak-afganisztáni Kunduz tartományban, az afgán-tádzsik határon élénk fegyver, lőszer és kábítószer csempészet folyik, terroristák beszivárgásáról rendszeresen adnak hírt a tádzsik hatóságok. A tádzsikisztáni és a kirgizisztáni állami szervek, illetve a politikai elit számos tagja a korrupciós sémák révén érdekelt a drogkereskedelmi útvonalak biztosításában. A hatalmi harcok háttérben gyakran a bűnszervezetek közötti viták, leszámolások is szerepet játszanak. Ezeknek az erőknél érdeke a térség destabilizálása, mert mindig könnyebb a „zavarosban halászni”. A konfliktusok szervezett bűnözési, politikai és etnikai jellemzőinek különválasztása gyakran meglehetősen problematikus.

Az 1200 kilométer hosszú afgán-tádzsik határ megfelelő védelme szinte lehetetlen. Egyrészt a hegyvidéki körülmények, másrészt a kábítószer-csempészet révén jelentkező erős korrupciós kísértés miatt. A terrorista elemek beszivárgása jelenleg is komoly biztonsági kihívást jelent az egész térségre nézve, a NATO 2014-es afganisztáni kivonulása után pedig még nagyobb problémát fog jelenteni. Elképzelhető, hogy Afganisztán, Tádzsikisztán, és Kirgizisztán déli része egységes konfliktus-zónává olvad össze akár rövidtávon, mint ahogy az a drogkereskedelem terén már meg is történt.

Az integráció nehézségei

A Szovjetunió felbomlásakor nem voltak meg a tagköztársaságok különválásának gazdasági feltételei. Korábban egymással szoros együttműködésben léteztek, önállóan azonban majdnem mindegyik gazdaság csonka volt valamilyen szempontból. Kirgizisztán és Tádzsikisztán energiahordozók nélkül maradt, a másik három állam pedig vízügyileg lett kiszolgáltatott. Emiatt nagyon hamar felmerült egy közép-ázsiai integráció szükségessége. Az integráció megvalósítására azonban az

etnikai és határviták, a gazdasági érdekelleték és a vezetők személyes ellenségeskedése miatt mindaddig nem került sor, és gyakorlatilag a közeljövőben is kizárható. A regionális vezetői pozícióra Kazahsztán és Üzbegisztán is pályázik. Ez a verseny Kazahsztán javára látszik eldőlni, emiatt azonban Üzbegisztán mindenféle integrációs törekvés kerékkötőjévé vált.

Afganisztán etnikai térképe

Mind az oroszok által felügyelt integrációs szervezeteket, (FÁK, Vámunió, Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete), mind a kínai és orosz dominanciájú Sanghaji Együttműködési Szervezetét belső ellentmondások feszítik, hatékonyságuk foka alacsony. A regionális integráció motorjaként fellépő Kazahsztán nem képes föloldani a többi állam közt feszülő ellentéteket, és semlegesíteni a vezetők személyes ellentéteit.

A közös vallás, az iszlám sem képes egységesítő szerepet betölteni, mivel a lakosság a szovjetizálás idején jelentős mértékben elvilágiasodott, és mert 2001. szeptember 11. után a nemzetek feletti kalifátus eszméjét hirdető politikai iszlám mára teljes mértékben szalonképtelenné vált. Az iszlamizmust a térség minden világi állama ellenségként kezeli, a vallásgyakorlást korlátozza, és a szélsőségességet szankcionálja.

* * *

A közép-ázsiai térség államai az orosz, a kínai és amerikai geopolitikai érdekek hármasságában élnek. A nagyhatalmak mindegyike a térség stabilitásában érdekelt. A régió számos biztonsági kihívásának megoldására azonban nincs közöttük konszenzus, és nem körvonalazódnak megoldási stratégiák. Várható, hogy 2014 után, a NATO afganisztáni kivonulását követően a közép-ázsiai szovjet utódállamok megoldatlan feszültségei még jobban kiélezik a konfliktusokat az egész régióban.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Katona Magda: A Közép-Ázsiai etnikai konfliktusok történetéhez. (Posztszovjet Füzetek XIII.) Budapest, 1997. Magyar Ruzsisztikai Intézet

Gyóni Gábor: Üzbegisztán nemzetiségi képe 1926 – 1989. Oroszvilág. Budapest, 2012. Magyar Ruzsisztikai Intézet

Gyóni Gábor: Kirgizisztán nemzetiségi képe 1926 – 1999. Oroszvilág. Budapest, 2012. Magyar Ruzsisztikai Intézet

Dobrovits Mihály: Közép-Ázsia A XXI. század elején. MKI tanulmányok, 2011. március

Stalin's latest victims. The Economist 2010. 06. 19.

Stalin's harvest. Briefing Kyrgyzstan. The Economist 2010. 06. 19.

Bakit Dzsuszupov: Проблемы делимитации и демаркации государственных границ в Центральной Азии. Как фактор дезинтеграции. 2007. 06. 04.

Alekszandr Knyazjev: Vektori i paradigmi kirgizszkoj nyezaviszimosztyi 2012, Biskek

Екатерина Иващенко: Приграничные конфликты: воспитание кровью 17.01.2013

Центральная Азия после Ссср: Объединение или отъединение? 2013. 01. 05.